

Liza De Deyster (foto Henriëtte De Backer)

DOSSIER

De historiografie van feminisme en vrouwenbeweging

Denise De Weerd, historica, lid van de Raad van Beheer AMSAB, Wis Geysen, departementshoofd Bibliotheek AMSAB

Hoe het was

1980 en de jaren die eraan voorafgingen, zijn voor de vrouwengeschiedschrijving en de vrouwenstudies in België van cruciaal belang geweest.

Vóór die periode was weinig bekend over de geschiedenis van de vrouw, alhoewel de *Nationale Vrouwenraad* een pioniersrol had gespeeld in de vrouwengeschiedenis zonder dat er ooit maar sprake was van vrouwenstudies. Onder de stuwende kracht van haar voorzitter Marthe Boël had de organisatie haar grootste bloei tijdens het Interbellum en de decennia na de Tweede Wereldoorlog. Mme Pol Boël werd de eerste historica "avant la lettre" van het Belgisch feminisme met haar publicatie in samenwerking met Christiane Duchène *Le féminisme en Belgique 1892-1914*, uitgegeven door de Conseil national des femmes belges in 1955 (162 p.).

Zij werd op de voet gevolgd door één der beste en trouwste medewerkers van de Belgische afdeling van *Open Door*, Adèle Hauwel, die in de eerste uitgave van de *Algemene geschiedenis der Nederlanden* in 1956 het hoofdstuk over *Vrouwenemancipatie in België* verzorgde (dl. XI, pp. 309-316). Voordien en later schreef zij in het tijdschrift van de Nationale Vrouwenraad korte biografieën

over buitenlandse en Belgische merkwaardige vrouwen. In de volle bloeitijd van de tweede feministische golf, in het Jaar van de Vrouw 1975, kreeg zij voor haar inzet de Avon-prijs van de gelijknamige Amerikaanse firma, die fortuin had gemaakt door de huis-aan-huis verkoop van schoonheidsproducten en die vond dat zij in haar alle vrouwen moest eren aan wie zij geld had verdiend. Adèle, de huisarts van veel vrouwen in Elsene, gaf bij de uitreiking van de prijs één van haar humoristisch-ironische speeches, die spijtig genoeg nooit werden gepubliceerd.

Zij, de eenzame in een woestijn van onverschilligheid, dikwijls genoeg belachelijk gemaakt voor haar volharding, waarschuwde er ons voor dat de prijs misschien wel een te vroege zwaluw van de komende lente was.

Maar de lente kwam er toch vlug aan. Want in de jaren 1975 tot 1980 veroorzaakte de tweede feministische schokgolf uitlopers bij enkele individuen, bij vrouwenorganisaties, en zowaar bij enkele politici.

Het fel besproken *Het rode boekje van de vrouw(en)*, een speciale editie voor de V-dag 11 november 1972, legde de neofeministische eisen op een bevattelijke manier uit "om het mechanisme van het systeem dat het leven onmenselijk

maakt bloot te leggen" en "een beetje op de kap van de mannen te zitten". De Vrouwendag, die sinds 1972 jaarlijks op 11 november wordt gehouden, de abortuskwestie die haar toppunt bereikte met de aanhouding van dokter Peers in 1973, vestigden niet alleen de aandacht op de eisen van de vrouwenbeweging, maar brachten geleidelijk ook een radicalisering van de beweging tot stand.

Els Witte situeert die radicalisering in de tweede helft van de jaren zeventig in haar artikel "Twintig jaar politieke strijd rond de abortuswetgeving in België (1970-1990)" in *Res Publica* (1990) 4, pp. 427-487, en in de grondige themapublicatie *Abortus in de reeks Rapporten en perspectieven omtrent vrouwenstudies* van de VUB met haar bijdrage over "De liberalisering van de abortus in België (1970-1990)".

Ook in de bundel uitgegeven onder redactie van M. Maccocchi, *Les femmes et leurs maîtres*, beschouwen Françoise Collin en V. De Graef in het artikel "Néo-féminisme : femmes des années 80" (pp. 203-213), en J. Aubenas-Bastié "'68-78 : dix ans de féminisme en Belgique" (pp. 309-330) het eind van de jaren zeventig als een keerpunt in het Belgisch feminisme.

In 1979 schreef Renée Van Mechelen een overzicht van de tweede feministische golf in Vlaanderen, *Uit eigen beweging : balans van een vrouwenbeweging in Vlaanderen, 1970-1980* (Leuven, 1979), waarin zij haar eigen engagement in de beweging situeert.

Hoezeer die publicaties nog vooruit liepen op de algemene opinie noteert Françoise Collin in een P.S. in de catalogus van de tentoonstelling over honderdvijftig jaar geschiedenis van de vrouw in België : "Het is veelzeggend dat de deelname van de feministen aan deze tentoonstelling een onderwerp van discussie is geweest en niet algemeen onderschreven. De argumenten aangevoerd tegen deze deelneming onderstrepen dat de tentoonstelling niet doortrokken is van een voldoende kritische kennisneming van de geschiedenis van de vrouw in België, en dat zij

anderzijds is georganiseerd door een instelling die een van de symbolen is van het aangevochten systeem. De argumenten ten gunste van deze deelname onderstrepen dat de tentoonstelling een verspreiding van informatie mogelijk maakt in brede kringen en getuigt dat de strijd van de vrouw in de geschiedenis van dit land een werkelijkheid is".

De instelling die het symbool was van het aangevochten "systeem" was de Bank Brussel Lambert, die haar steentje wilde bijdragen aan de activiteiten rond de herdenking van het honderdvijftigjarig bestaan van België. De zure oprisping van Françoise Collin was terecht. Tijdens de voorbereidende werkvergaderingen van de tentoonstelling was het voor een deel van de medewerkers al moeilijk te slikken geweest om de traditionele opvatting over de geschiedenis van de vrouw : de vrouw in de kunst, het werk van vrouwelijke kunstenaars, geplaatst in een evocatie van meubilair en vrouwelijke gebruiksvoorwerpen en toiletten, aangevuld te krijgen met een evocatie van de geschiedenis en de strijd van de vrouwen via archiefdocumenten en veel fotomateriaal in vitrines en affiches aan de muur. Laat staan nog eens publiciteit maken voor de neofeministen. De vinnige tussenkomsten van Françoise Collin om er "le deuxième souffle du néo-féminisme" in te krijgen kwam erdoor dankzij de steun van enkele progressieve leden van de "Dienst Kunst" van de BBL, onder meer van de lieve Adrienne Callewaert en van lid van de Raad van Beheer Daniël Cardon de Lichtbuer, die het initiatief voor de tentoonstelling ontwikkeld had. Georges H. Dumont en Jo Walgrave schreven over vrouwenarbeid. Philippe Roberts-Jones behandelde de kunstenaar en zijn model, terwijl de te vroeg overleden Phil Mertens de vrouwelijke kunstenaars besprak. Jeanine Moulin, Clara Haesaert en Martine de Clercq gaven respectievelijk een overzicht van honderdvijftig jaar Vlaamse en Frantallige Belgische schrijfsters. Françoise Collin met haar sluitstuk over "nous-mêmes" doorstak de mythe van de vrouw. De tentoonstelling en de

begeleidende catalogus(-boek) waren een merkwaardige mengeling van traditionele vormen en nieuwe ideeën, wat Fabienne Descreven de opmerking ontlokte dat "Devant un tel déploiement on en arrive à se dire que les femmes ont beau se transformer profondément, on les revêt toujours de voiles où les mythes s'accrochent" ("1830 à 1980 : 150 ans d'indépendance. Et les femmes ?" *La Libre Belgique*, 27 octobre 1980). Tilly Stuckens noemde "Een verhaal over vrouwen schokkend en ontroerend" (*Het Nieuwsblad*, 10-11 november 1980).

Het geheel was een geslaagde combinatie van een "werkelijkheid" met een "mythe" die door de publieke opinie sterk werd gewaardeerd. De catalogus was in zijn Franse editie eerst, in zijn Nederlandse editie daarna, nog tijdens de tentoonstelling uitverkocht.

Bij de voorbereiding van mijn aandeel in de catalogus, het hoofdstuk *Zoé, Isabelle, Louise en de anderen...* stelde ik vast dat er sinds 1956 geen globaal overzicht meer bestond van de geschiedenis van de vrouw in België. Ik schreef eerst alles bijeen, wat uitmondde in de publicatie *En de vrouwen? : vrouw, vrouwenbeweging en feminisme in België (1830-1960)* (Gent, Masereelfonds, 1980). Ik was mij bewust van de sterkte en de zwakte van het werk. Enerzijds wilde ik een overvloed aan informatie beschikbaar stellen, anderzijds heeft het boek een gebrek aan systematische analyse. Er ontbraken nog heel wat elementaire gegevens, onder meer over de rol van de vrouw in de vakbonden, de geschiedenis van de vrouwen in de Kommunistische Partij, de invloed van internationale arbeiders- en vrouwenbewegingen op België. Het was bedoeld als een oproep voor verder onderzoek. Dat is er inmiddels gekomen in de vorm van deelstudies, maar "nog steeds is het een algemeen basiswerk voor wie geïnteresseerd is in vrouwengeschiedenis" ("Gewapend met het gewicht van het verleden", p. 525).

In het buitenland waren vrouwenstudies onder-tussen aardig op weg om een echte discipline te

worden. In de Verenigde Staten startten vanaf het midden van de jaren zestig een aantal studieprogramma's die zich concentreerden op feministische doelstellingen. Het aantal "women's studies programs" liep vlug op tot in de duizenden. Omdat het aantal vrouwen dat zich bij feministisch onderwijs en onderzoek betrokken voelde zo groot was geworden en hun belangen soms zo uiteenlopend, werd in januari 1977 de "National Women's Studies Association" opgericht, een formeel communicatiekanaal dat ook als doel had wederzijdse steun te geven. In de discipline Vrouwenstudies kon men een volwaardig diploma behalen en doctoreren.

In Europa ontstonden de vrouwenstudies het eerst in Engeland, waar ze in 1980 aan 30 universiteiten werden onderwezen. Ook in Frankrijk, Duitsland en de Scandinavische landen ontwikkelden zij zich.

In Nederland kwam de discussie over vrouwenstudies vanaf 1974 op gang, toen een groep vrouwen van de universiteit te Utrecht een weekend "Vrouw en Universiteit" inrichtte. Andreas Burnier, auteur en hoogleraar aan de universiteit te Nijmegen, hield er een inleiding over de positie van de vrouw in de universiteit. Zij zag wel iets in de oprichting van een "vrouwenuniversiteit", maar een andere groep vrouwen van de universiteit te Amsterdam wilde de universiteit zelf veranderen en daarom binnen de bestaande universiteiten werken. Verscheidene groepen werden her en der werkzaam, wat leidde tot het ontstaan en de oprichting in 1977 van de "vrouwenstudies" (Saskia Poldervaart, red., *Vrouwenstudies : een inleiding* (Nijmegen, SUN, 1983, pp. 44-47).

Inmiddels werd in België in allerlei middelen aan "vrouwenstudies" gedaan, zonder dat deze zich vooralsnog vereenzelfdigden met de Europese trend. Vooral vanuit de vrouwenbeweging werden initiatieven ontwikkeld om permanente vormingscursussen voor vrouwen in te richten, die moesten ten dienste staan van activistisch-feministische doeleinden. Aan de universiteiten

Betoging pro abortus, Brugge, februari 1973. Foto verschenen in het Vlaams Weekblad

werkten een aantal vrouwen, en ook enkele mannen, afzonderlijk aan allerlei onderwerpen betreffende de vrouw. Maar van hun kant wilden de academici niet meemarcheren in een onderzoek dat aan vooropgestelde feministische doelstellingen zou moeten beantwoorden.

De katholieke vrouwenbeweging had een studiegroep "Vrouw en maatschappij", in de vormingscursussen van de SVV werd gediscuteerd over socialisme en feminisme en de rol van de vrouw in de politiek. SEVI kreeg een werkgroep "Vrouwen", die studieteksten schreef over arbeid, sociale zekerheid, vrouwenbeweging, fiscaliteit. Maar van de realisatie van vrouwenstudies en hoe die moesten worden georganiseerd was nog weinig te merken.

In 1977 werd op initiatief van Renée Van Mechelen de vzw "Rol en Samenleving" opgericht. Van Mechelen was toen hoofdredacteur van de Vlaamse editie van het tijdschrift *Ouders van nu*. Zij ontdekte dat specifieke informatiebronnen voor vrouwen niet alleen schaars waren, maar bovendien verspreid zaten over het hele land. Met steun van de toenmalige minister van Cultuur, Rika De Backer, werd een speciaal do-

cumentatie- en informatiecentrum voor vrouwen opgericht, RoSa, dat in oktober 1978 zijn deuren opende. RoSa stelt al jaren themabibliografieën samen op basis van titels uit de eigen collectie: incest, lesbianisme, kunst, allochtone en migrantenvrouwen. Daarnaast heeft zij enkele artikelenbundels samengesteld over specifieke onderwerpen. Zo verscheen in 1994 de bundel *Homoseksuele en lesbische aspecten in jeugdliteratuur*. Vanaf 1995 kwam RoSa met een eigen publicatie op de markt: *Uitgelezen* Marlise Mensink, "RoSa: informatiecentrum voor België en omstreken", *Lover*, 1994, 4, pp. 45-46).

In 1979 werd de "Université des femmes" opgericht en erkend als algemene dienst voor permanente vorming door het "Ministère de la Communauté française". Zij werd gesticht door een groep vrouwen, van wie meerdere afkomstig waren van de groep die de *Cahiers du Griff* uitgaf. In 1979 splitsen de activiteiten zich enerzijds in de "Université des femmes", en anderzijds in de "Cahiers". De "Université des femmes" organiseert seminaries en colloquia en geeft studies uit. Van 1980 tot 1988 handelden de jaarlijkse thema's der cursussen en conferenties over macht en

seks, macht en gezin, energie der vrouwen, weten en doen, vrouwengeschiedenis, gezin, enz. Zij geeft een bimestrieel tijdschrift uit, *Chronique féministe* en de reeks *Vies de femmes*. Zij publiceert eveneens studies en verslagen van haar colloquia. Haar archief werd ondergebracht in het "Centre de documentation Léonie La Fontaine", opgericht begin jaren tachtig. Dit archief heeft zich speciaal toegelegd op documentatie van de wetenschappelijke productie inzake feminisme, gelijke kansen, sociologie, gezin, onderwijs, seksualiteit, kunst en literatuur en media. "Léonie La Fontaine" bezit een collectie van 356 tijdschriften, een kleine collectie feministische affiches en een reeks oudere, meestal gereproduceerde documenten.

In België werd her en der de noodzaak gevoeld om vrouwenstudies te organiseren, zonder dat er een eigenlijke discussie op gang kwam over het hoe en het wat.

In 1983 wijdde het "Centrum voor Permanente Vorming" van de VUB één van zijn voordrachten aan het profiel van de vrouw. De teksten werden uitgegeven onder dezelfde benaming, *Profiel van de vrouw*, red. Els Stubbe (Brussel, VUB, 1983, 195 p.). De vrouw werd benaderd vanuit een socio-biologische, historische, psychologische en economische hoek. Door verschillende auteurs werd uitgelegd dat er aan de conditie van de vrouw, haar onderdrukking en onderschatting niets wezenlijks zou verholpen worden als er geen structuurverandering kwam en een grondig wetenschappelijk onderzoek. Daarmee werd de bal definitief naar de academische wereld doorgespeeld. In mijn bijdrage "Vrouwengeschiedenis en vrouwenstudies" stelde ik dat de vrouwengeschiedschrijving niet buiten de algemene geschiedenis en het historisch onderzoek kan. De aandacht en de productie in het domein van de vrouwengeschiedenis gaf toen een beeld van een verzameling van zeer ver van elkaar staande studies, van versnippering en van een onevenwicht tussen emotionele be-

wogenheid en zuivere analyse. Ik suggereerde onderwijs en onderzoek in de vorm te gieten van werkgroepen, documentatie- en studiecentra, vakprogramma's aan universiteiten en lessencycli over vrouwenstudies als discipline. De goede wil was aanwezig maar overal hoorde je dat de middelen ontbraken. Ik zat op dezelfde golflengte van Marijke Van Hemeldonck in "Profiel van de vrouw : situering", die vreesde dat de buitenwereld wel eens zou kunnen twijfelen aan de wetenschappelijkheid van die universitaire studies en klaagde over de tot dantoe beperkte academische aandacht. Zij hoopte dat de wisselwerking tussen wat in vrouwengroepen leefde en wat de wetenschap aan discriminatie zou blootleggen, een maatschappelijke verandering op gang zou kunnen brengen. En zij wees op het belang van een herdefiniëren van waardeoordelen over de vrouw aan de hand van de sociobiologie. Professor R.L. Cliquet betoogde in een merkwaardige bijdrage "De emancipatie van de vrouw : een sociaal-biologische benadering" dat de vrouw niet minderwaardig uit de biologische vergelijking kwam, maar dat de cultuur en de maatschappij de socio-biologische gegevens altijd gebruikt hadden om de dominantie van de man te motiveren. Hiermee sneed hij de kern van het onderwerp van de genderstudies aan; een toen nog zeer hermetisch begrip, dat door Els Stubbe in "Mannelijke en vrouwelijke lichaamstaal als resultaat van patriarchale structuren" nader werd belicht. Lydia De Pauw stelde in "Vrouwen en kunst : Boy Haerden" opnieuw de vraag hoe het kwam dat de vrouw in de kunst, en vooral in het verleden van de kunst, zo vaak creatie geworden was en blijkbaar zo weinig zelf gecreëerd had. Gerrit Six de recensent van het boek noemde de publicatie "oefeningen in het luchtledige" (*Knack* van 7 december 1983, pp. 173-186).

Socialistische vrouwen van Oostende op stap in de duinen (foto Henriëtte De Backer)

Hoe het is (en hoe het zal zijn ?)

1993, de Nederlandse vertaling van het vijfde deel van de Geschiedenis van de vrouw - het deel over de 20ste eeuw - verschijnt met een Belgische bijdrage ⁽¹⁾. Machteld De Metsenaere, Michel Huyssenne en Micheline Scheys geven een zeer goed overzicht van de Belgische historiografie van de vrouwengeschiedenis langs de topics politiek, arbeid en onderwijs ⁽²⁾.

Het was voor deze auteurs niet eenvoudig om deze publicaties op te sporen omdat vrouwengeschiedenis (en vrouwenstudies in het algemeen) bijna niet aanwezig is aan de Belgische universiteiten. Leerstoelen vrouwengeschiedenis zijn onbestaande, cursussen minimaal en (lopend) onderzoek gering ⁽³⁾. De aanzienlijke productie vrouwengeschiedenis die ze gevonden hebben werd dus grotendeels gerealiseerd buiten de academische circuits.

1996 - slechts 3 jaar later - en toch kent het Belgisch vrouwenstudies- en vrouwengeschiedenislandschap grote wijzigingen : nieuwe studies, nieuwe instellingen, nieuwe tijdschriften... Die vallen niet zomaar uit de lucht.

Eind jaren '80, begin jaren '90 ontstaan er aan de Belgische universiteiten centra vrouwenstudies ⁽⁴⁾. Zij organiseren onderzoek, modules, debatten, lunchgesprekken, geven verslagen en tijdschriften uit. Maar de behoefte aan een volwaardige academische opleiding blijft bestaan. Met de start in september 1994 van de Aanvullende Studie Vrouwenstudies aan de UIA te Antwerpen wordt hieraan voldaan. Aan de UCL wordt momenteel een gelijkaardig project voorbereid ⁽⁵⁾.

De Vrouwenstudies aan de UIA zijn interuniversitair en interdisciplinair. Het curriculum kent 2 cursussen vrouwengeschiedenis ⁽⁶⁾. Eén van de 4 hoofdvakken is "Geschiedenis van het feminisme en de vrouwenbeweging in internationaal perspectief" gedoceerd door Ann Hermans (KUL). In deze cursus wordt de verschuiving van de maatschappelijke positie van de vrouw vanaf de

moderne tijden belicht en de manier waarop de vrouwenbewegingen hierin actief geparticipeerd hebben. Binnen de 13 keuzevakken wordt ook één geschiedenisvak aangeboden, met Leen Van Molle (KUL) als hoofdtitularis voor de periode van de 19de en 20ste eeuw ⁽⁷⁾. Hierin komen zowel het vakgebied vrouwengeschiedenis (ontstaan, evolutie en de methodologie) als de positie van de vrouw in het gezin en de maatschappij vanaf de middeleeuwen tot de hedendaagse periode aan bod. Voor de 19de en 20ste eeuw wordt dit gedaan aan de hand van thematische colleges : vrouw en arbeid, vrouw en onderwijs, vrouw en politiek, vrouw en criminaliteit en de vrouw in de katholieke kerk.

In mei 1995 opende Amazone, een huis voor vrouwen, zijn deuren in Brussel ⁽⁸⁾. Met Amazone kreeg België een Archiefcentrum voor vrouwengeschiedenis (AVG) dat voornamelijk alle informatie over bronnen voor de geschiedenis van de vrouw en de vrouwenbewegingen in België wil centraliseren en ter beschikking stellen ⁽⁹⁾. Daarnaast wil het eigen collecties van archieven van personen en vrouwenorganisaties aanleggen. Van januari tot maart '96 liep in het Archiefcentrum de tentoonstelling "Een vrouw, een stem" over de geschiedenis van de strijd voor het vrouwenstemrecht in België van de Franse Revolutie tot 1948 ⁽¹⁰⁾. Een smaakmaker voor de geplande grote tentoonstelling naar aanleiding van 50 jaar vrouwenstemrecht in 1998.

Reeds vóór de officiële opening van het AVG heeft een onderzoeksteam, samengesteld uit historica's van de KUL en de ULB, twee belangrijke werkinstrumenten, een archieven- en een pers-overzicht en een boek gepubliceerd, telkens in opdracht van Miet Smet, minister van Tewerkstelling, Arbeid en Gelijke Kansen, initiatiefneemster van Amazone ⁽¹¹⁾. Voor het repertorium van archieven werd in de bestaande Belgische archief- en documentatiecentra, waaronder het AMSAB en het CLM, gezocht naar fondsen en collecties bruikbaar voor de studie van de

vrouwenbeweging in België (vanaf 1830). Het resultaat was verrassend en het werk, hoewel het nog kan aangevuld worden, biedt aan onderzoek(st)ers een goede basis voor verder onderzoek.

Het persrepertorium brengt een overzicht van 843 Nederlands- en Franstalige feministische en vrouwenperiodieken: negentiende-eeuwse modeblaadjes, moderne damesbladen, clandestiene blaadjes uit de Tweede Wereldoorlog, tijdschriften van de zuilgebonden vrouwenorganisaties, van verpleegsters en vroedvrouwen, van feministische groepen, lesbische groepen, vrouwenhuizen... Alfabetisch gerangschikt per taal zijn deze tijdschriften volledig gerepertorieerd zowel technisch als historisch en inhoudelijk.

Het boek "Tien vrouwen in de politiek" heeft de gemeenteraadsverkiezingen van 1921 - toen vrouwen voor de eerste maal mochten stemmen - als uitgangspunt. Het gaat dieper in op de vraag waarom vrouwen participeren in de politiek en brengt de biografieën van 10 politica's die verkozen werden en toch door de mazen van de politieke geschiedschrijving vielen ⁽¹²⁾. Tevens biedt het een beeld van de Belgische politiek in het Interbellum.

Eén van de buurvrouwen van het Archiefcentrum Amazone is Sophia. Sophia is een bicommu-nautair coördinatiernetwerk voor vrouwenstudies in België. Ontstaan in 1990 uit de betrachting van een groep feministische militanten en onderzoeksters om vrouwenstudies in België bekend te maken en uit te bouwen. Het netwerk Sophia tracht alle personen die zich met vrouwenstudies bezig (willen) houden te groeperen. Het richt zich dus niet uitsluitend tot de academische wereld maar ook tot studenten, militanten, vormingswerk(st)ers, beleidsmensen, leerkrachten, vertegenwoordig(st)ers van basisgroepen...

Daarnaast is zijn belangrijk doel de communicatie tussen verschillende groepen te stimuleren. Dialoog op gang brengen tussen de academische en niet-academische onderzoek(st)ers, tussen

Franstalige en Nederlandstalige onderzoek-(st)ers en tenslotte tussen de wereld van het onderzoek en de wereld van de praktijk en het beleid. Eén van zijn activiteiten is het inrichten van zomeruniversiteiten.

Sinds mei 1995 geeft Sophia een 3-maandelijkse Nieuwsbrief uit. Na zes nummers, waaronder één themanummer over vrouwenstudies in Europa, heeft de Nieuwsbrief zich een vaste plaats veroverd als informatiebron en werkinstrument voor vrouwenstudies en vrouwengeschiedenis. Naast actuele informatie over lopend onderzoek - met ook de lopende doctorale onderzoeken - colloquia, netwerken, cursussen... - vindt men in elk nummer bibliografisch materiaal. Telkens wordt de inhoud van de belangrijkste binnen- en buitenlandse tijdschriften voor vrouwenstudies gegeven (soms met abstracts van de artikels) en waar deze tijdschriften in België te consulteren zijn ⁽¹³⁾.

Vanaf nummer 2 biedt de Nieuwsbrief een overzicht van de licentiaatsverhandelingen met betrekking tot vrouwen, gemaakt aan de Belgische universiteiten in de periode 1990-1995. Per Nieuwsbrief wordt het accent op één discipline gelegd. Het overzicht van het volledige domein van de vrouwengeschiedenis bracht een honderdtal verhandelingen naar voor waarvan een zestigtal over de nieuwste geschiedenis ⁽¹⁴⁾.

Situeert de Sophia-Nieuwsbrief zich meer op het informatief en bibliografisch vlak, met de verschijning van Sextant ⁽¹⁵⁾ in de winter van 1993 mogen we zeggen dat België ook een tijdschrift voor vrouwengeschiedenis heeft. Hoewel het zichzelf in zijn ondertitel voorstelt als interdisciplinair, ligt het accent toch op het historische en voornamelijk op de periode vóór 1950 (de meeste auteurs zijn ook historici) ⁽¹⁶⁾. Sextant behandelt in elk nummer één thema. Ter gelegenheid van de honderdste verjaardag van (het officiële) Belgisch feminisme - op 27 november 1892 ontstond de Ligue du Droit des Femmes ⁽¹⁷⁾ - richtte de ULB - dag op dag, namelijk op 27 november 1992 een

studiedag in. De teksten van deze studiedag vormen de hoofdbrok van het eerste Sextant-nummer, "Féminismes". Het tweede nummer is ook de neerslag van een studiedag: "Sciences et cultures. La créativité au féminin"⁽¹⁸⁾. Zijn de verschillende wetenschappen en de cultuur beïnvloed door de plaats die vrouwen erin hebben gehad? En op welke manier kunnen vrouwen hun creativiteit uitleven in deze toch wel mannelijke werelden? Deze vragen stonden centraal op dit colloquium. Eén van deze mannenwerelden was lang de medische wereld. Hoewel vrouwen steeds "gezorgd" hebben, bleef de geïnstitutionaliseerde medische sector lang voor hen gesloten. De wijziging in de sociale verhoudingen tussen mannen en vrouwen in de gezondheidszorg in de loop van de 19de en 20ste eeuw is het centrale thema van het derde nummer van Sextant: "Femmes & Médecine". Het vierde en laatst verschenen nummer, "Travail", behandelt (vrouwen)arbeid en wel de minder bestudeerde facetten ervan zoals de nachtarbeid door vrouwen in de 19de eeuw en de vrouwen in de vrije beroepen met als casestudy het notariaat.

De bestaande vrouwendocumentatiecentra komen naar buiten met hun collecties. RoSa, de moeder van de documentatiecentra voor vrouwen in België⁽¹⁹⁾, brengt sinds januari 1995 *Uitgelezen*, het driemaandelijkse attenderingsbulletin rond literatuur en didactisch materiaal over emancipatie. "Uitgelezen" kent een aantal vaste onderdelen. In "Signalementen" worden voornamelijk Nederlandstalige, actuele publicaties opgenomen over de maatschappelijke positie van vrouwen. Hierin vinden we de rubriek "Geschiedenis" terug. Verder biedt het een "Onderwijskatern", een geannoteerde keuzelijst over één onderwerp en een overzicht van recent verworven publicaties.

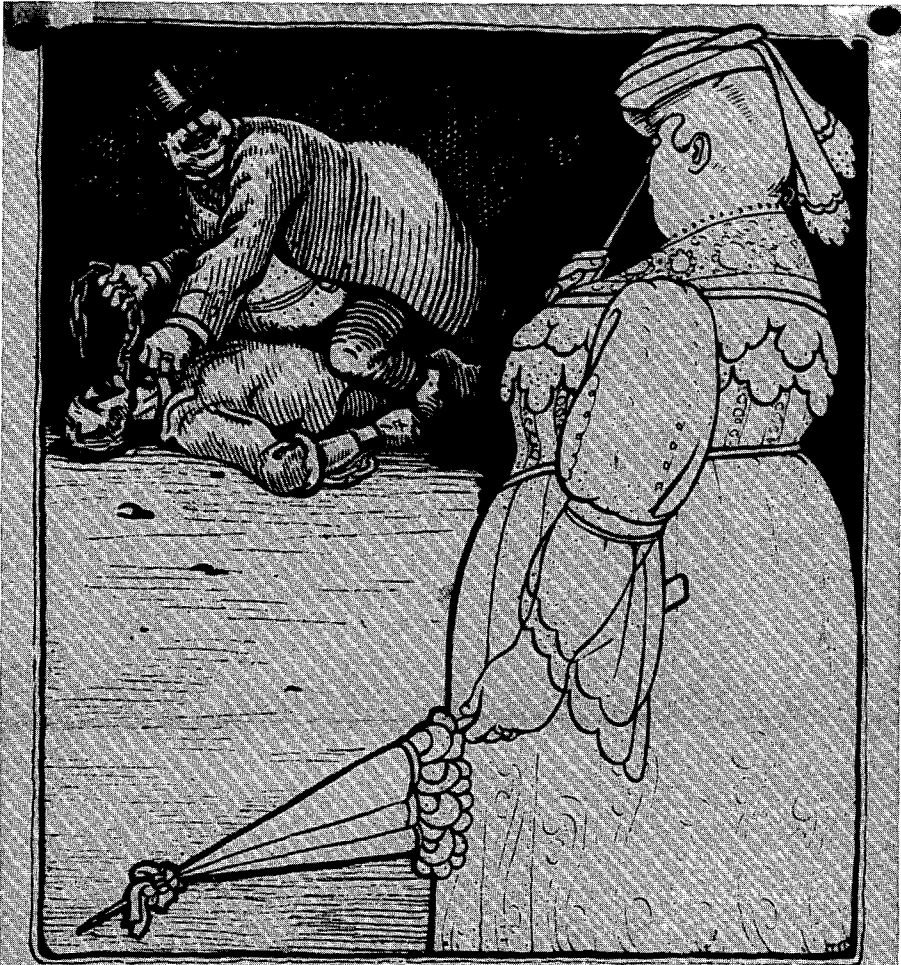
Ook het Centre Léonie La Fontaine⁽²⁰⁾ verspreidt sinds begin '96 een overzicht van zijn aanwinsten in het driemaandelijkse "Bulletin du Centre Léonie La Fontaine".

In maart '96 verscheen de catalogus van de boeken en brochures van het SV-documentatiecentrum⁽²¹⁾. Deze wordt op jaarlijkse basis gepland.

Het documentatiecentrum van de Nederlandstalige Nationale Vrouwenraad (NVR)⁽²²⁾ publiceert sinds 1994 jaarlijks een lijvige catalogus. Deze catalogus biedt een zeer goed gestructureerd overzicht (met verschillende indexen) van de documentatie die de NVR in één jaar opnam. Elke opgenomen titel is geannoteerd. Zowel de catalogi van de NVR als het Bulletin van het Centre Léonie La Fontaine zijn thematisch opgedeeld in rubrieken, waaronder geschiedenis.

De Databank van het Centrum voor Vrouwenstudies (VUB) is sinds 1995 consulteerbaar in de bibliotheek van de VUB en het NVR-Documentatiecentrum⁽²³⁾. Met de samenstelling van deze databank werd in 1988 aan de VUB gestart. Alle referenties van, voornamelijk wetenschappelijke, publicaties over vrouwen in België, verschenen na 1945 in binnen- en buitenland en over alle domeinen van de humane wetenschappen, werden verzameld. Ondanks vertragingen door gebrek aan financiële middelen en logistieke steun bevat de bibliografie momenteel ongeveer 4.800 beschrijvingen.

RoSa, het NVR-documentatiecentrum en de Databank van het CVS gebruiken de Vrouwenthesaurus om hun collecties inhoudelijk te ontsluiten⁽²⁴⁾. Deze Nederlandse Vrouwenthesaurus bestaat uit een lijst van 2.200 gecontroleerde termen die speciaal ontwikkeld werd om informatie over de positie van vrouwen en vrouwenstudies uniform te kunnen ontsluiten in het Nederlandstalig taalgebied. Een twintigtal bibliotheken en documentatiecentra in Nederland en Vlaanderen, waaronder RoSa, testten de eerste versie alvorens de definitieve versie in maart '92 werd uitgegeven. Bij het effectief gebruik van de thesaurus bleek toch dat er een aantal termen te nadrukkelijk Noord-Nederlands waren en dat een aantal (Vlaamse) termen niet voorkwamen zoals bv. kinderbijslag, vrijmetselarij, vrij-

Mevrouw tot meneer die een arbeider knevelt: „Ik eisch dezelfde rechten als jij!”

“Dolle Mina zal strijd voeren tegen het kapitalisme, waarbij zij zich als onderdeel van de linkse stroming beschouwt - overigens zonder zich aan welke partij dan ook te binden.

Dolle Mina neemt in de linkse beweging een speciale plaats in, omdat zij zich vooral toelegt op de bevrijding van de vrouw, die niet mogelijk is zonder de bevrijding van de man.

De werkelijke bevrijding van de vrouw en de man is alleen mogelijk in een socialistische maatschappij. Hieronder verstaat Dolle Mina een samenleving, die uitgaat van de gelijkwaardigheid van ieder mens en waarin een rechtvaardige verdeling van werk, beslissingsrecht en goederen plaats vindt”.

Dolle Mina - Gent

Socialistische kritiek op het burgerlijke "damesfeminisme". Prent van rond de eeuwwisseling, opnieuw gebruikt door Dolle Mina in de jaren zeventig

zinnigheid,... Een werkgroep werd opgericht om ervaringen en reacties van gebruikers te evalueren, zodat deze kunnen verwerkt worden. Tot hertoe zijn er twee aanvullende supplementen verschenen ⁽²⁵⁾. Een volledige nieuwe versie die gepland was voor 1996 komt er voorlopig niet. De uitwerking van het onderdeel zwarte vrouwen en migrantenvrouwen en de Engelse vertaling lopen moeizamer dan verwacht. RoSa blijft het permanent onderhoudscentrum van de Vrouwen-thesaurus voor Vlaanderen.

De rubrieken en de trefwoorden van de Vrouwen-thesaurus worden ook gebruikt in de overzichten van "Vrouwen Informatie Periodiek" en "Lover", twee periodieken uitgegeven door het IIAV, het Internationaal Informatiecentrum en Archief voor de Vrouwenbeweging te Amsterdam. Het IIAV bezit ook Belgische archieven ⁽²⁶⁾ en in beide tijdschriften worden ook Belgische referenties aangehaald. "Lover : literatuuroverzicht over feminisme, cultuur en wetenschap" is een oude bekende ⁽²⁷⁾. Het brengt naast kritische artikelen ook bibliografische overzichten van nieuw verschenen titels en thematische literatuurlijsten. Nieuw is de "Vrouwen Informatie Periodiek" ⁽²⁸⁾. Sinds 1995 geeft het een overzicht van lopend onderzoek en bronnen, publicaties op gebied van de positie van vrouwen en vrouwenstudies, een selectie van krantenknipsels en aankondigingen van evenementen en congressen. Daarnaast is het een berichtenblad van het IIAV.

Een ander Nederlands project met ook Belgische referenties is het project "Vrouwengeschiedenis in het vaktijdschrift" ⁽²⁹⁾, eerst verschenen in afzonderlijke publicaties en vanaf 1995 jaarlijks overgenomen door het Jaarboek voor Vrouwengeschiedenis ⁽³⁰⁾. Deze bibliografieën bevatten een inventaris van artikelen die op het gebied van vrouwengeschiedenis verschenen zijn in vijftig nationale en internationale historische vaktijdschriften en vaktijdschriften voor vrouwenstudies waaronder het Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis en het Tijdschrift

voor Sociale Geschiedenis ⁽³¹⁾. Elke artikel kreeg een trefwoord, een tijdsaanduiding en een geografische aanduiding. Zo konden de overzichten ingedeeld worden in historische periodes en per periode geografisch worden onderverdeeld.

Wat is nu het resultaat van het historiografisch onderzoek voor het AMSAB-werkterrein, wanneer we de hierboven besproken (nieuwe) bibliografische werkinstrumenten doornemen ⁽³²⁾? We beperken ons hier tot publicaties verschenen na het Belgisch historiografisch overzicht in het vijfde deel van de Geschiedenis van de Vrouw ⁽³³⁾.

Geschiedenis van het feminisme en de linkse vrouwenbeweging(en) ⁽³⁴⁾.

In de tentoonstellingscatalogus *Un homme sur deux est une femme*, tentoonstelling ingericht door het Mundaneum, wordt met eigen documenten het evolutionair proces van de internationale feministische beweging geschetst ⁽³⁵⁾. De thema's burgerlijke en politieke rechten, vrouwen en vrede, mensenrechten en vrouwenportretten komen aan bod. *Le féminisme est dans la rue* (Belgique 1970-1975) van Marie Denis en Suzanne Van Rokeghem brengt het relaas van twee feministen van het eerste uur over de tweede feministische golf in België ⁽³⁶⁾. Ook Renée Van Mechelen zal in haar reeds aangekondigd maar (momenteel) nog niet verschenen boek *De meerderheid. Een minderheid : de vrouwenbeweging in Vlaanderen : feiten, herinneringen en bedenkingen omtrent de tweede golf* terugblikken op deze tweede golf ⁽³⁷⁾.

't Is maar hoe je 't bekijkt. *Overpeinzingen naar aanleiding van 25 jaar SVV-federatie Brugge-Oostende 1968-1993* van Ludwine Soubry ⁽³⁸⁾ is een bijdrage tot de geschiedenis van de socialistische vrouwenbeweging. Zo ook de brochure van Monique Holvoet, *70 jaar vrouwengroep Jean Jaurès* ⁽³⁹⁾.

(Auto)biografieën en getuigenissen.

In *Een schip met acht zeilen* verhaalt Marijke Van Hemeldonck de ervaringen van een feministische socialistische militante ⁽⁴⁰⁾. Andere uitgegeven getuigenissen zijn: *Ma vie de militante* van Madeleine Jacquemotte-Thonnart, een Brusselse lyceumdirectrice, tevens pacifiste en communiste ⁽⁴¹⁾. *Zes diepe borden: dochters van arbeiders vertellen* verhaalt het leven van veertien vrouwen uit de arbeidersklasse ⁽⁴²⁾. In "*Madame est servie*" van Diane De Keyzer getuigen negentig mannen en vrouwen over hun leven in dienst ⁽⁴³⁾, een uitmuntende bron over een brok onbekende sociale geschiedenis in België.

Vrouwengeschiedenis

Neen, vrouwen hebben niet stilletjes thuis zitten wachten op het einde van de Eerste Wereldoorlog, zegt Denise De Weerd in *De vrouwen van de Eerste Wereldoorlog* ⁽⁴⁴⁾. Hulpverlening, verpleging, verzet, clandestiene activiteiten en spionage zijn slechts enkele van de ondernemingen die de vrouwen na de wapenstilstand niet totaal hebben bevrijd maar wel zelfbewuster hebben gemaakt.

Op de studiedag *La ville et les femmes en Belgique*, georganiseerd door de Facultés universitaires Saint-Louis (Brussel) en de Groupe Interdisciplinaire d' Etudes sur les Femmes (ULB), werd een eerste aanzet gegeven tot een onderzoek naar de relatie tussen de stad en vrouwen zowel historisch als sociologisch ⁽⁴⁵⁾. Brengt de stad vrouwen bevrijding of verdrukking?

Enkele tentoonstellingen hadden ook een belangrijk luik vrouwengeschiedenis.

Het dossier horende bij de tentoonstelling *Van badhuis tot Eros-centrum* brengt een synthese van de stand van het historisch onderzoek in het domein van prostitutie en vrouwenhandel ⁽⁴⁶⁾.

Het KADOC realiseerde dit voorjaar de tentoonstelling en een publicatie *Upstairs - Downstairs* in het kader van het Museum van de Vlaamse So-

ciale strijd, over de geschiedenis van de duizenden Vlaamse meisjes en jongens, vrouwen en mannen, die tot laat in de twintigste eeuw bij burgerij en aristocratie in dienst waren ⁽⁴⁷⁾. In de bijhorende catalogus wordt het fenomeen interdisciplinair benaderd in verschillende bijdragen: onder andere de evolutie van het dienstpersoneel op economisch vlak, de beeldvorming rond dienstmeisjes, de inzet van de vrouwenbeweging voor deze beroepsgroep...

Vrouwen en politiek

De houding van de BWP tegenover het vrouwenstemrecht wordt geanalyseerd door Els Witte in *Tussen experiment en correctief: de Belgische gemeentelijke kieswetgeving in relatie tot het nationale kiesstelsel* ⁽⁴⁸⁾. De geschiedenis van het vrouwenstemrecht en een onderzoek naar de resultaten van de gemeenteraadsverkiezingen van 1921 vinden we terug in *Tien vrouwen in de politiek* ⁽⁴⁹⁾. Linda De Win bekijkt met *De afwezige vrouw* de trage evolutie van de positie van de vrouw in de Belgische politiek ⁽⁵⁰⁾ naar aanleiding van de wet Tobback-Smet over de verplichting bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1994 één vierde van de lijst voor te behouden voor vrouwen.

De inrichters van het colloquium *L'Extrême droite contre les femmes* gaan ervan uit dat extreemrechts een bedreiging vormt voor de democratische samenleving en voor vrouwen in het bijzonder ⁽⁵¹⁾ en plaatsen de problematiek in zijn historische, Belgische en internationale context.

Vrouwenarbeid

Patricia Penn Hilden belicht de relatie tussen socialisme, feminisme en arbeidersgeschiedenis in België in *Women, work and politics: Belgium 1830-1914* ⁽⁵²⁾.

In haar licentiaatsverhandeling *O... die vrouwen!* analyseert Nele Bracke de standpunten van de BWP over de deelname van de vrouwen aan het gecentraliseerde productieproces voor de periode 1880-1914 ⁽⁵³⁾.

In de AMSAB-bibliotheek zelf tenslotte, vinden we ook heel wat bronnenmateriaal voor de vrouwengeschiedenis. De tijdschriften van het AMSAB en het CLM zijn reeds opgenomen in het hoger vermelde "Repertorium van de feministische en de vrouwenpers" ⁽⁵⁴⁾. Daarnaast vinden we brochures, grijze literatuur, congresverslagen, onderzoeksrapporten, historiografische werken, (auto)biografieën en memoires,... en dit zowel over de eerste als over de tweede feministische golf, nationaal en internationaal, over de georganiseerde en niet georganiseerde (linkse) vrouwenbewegingen, over politica's, anarcha-feminisme, vrouwenarbeid, abortus en sociale zekerheid... Momenteel zijn er zo'n duizendtal referenties in de geautomatiseerde databank (VUBIS) aangeduid. Evenwel is dit nog niet systematisch gebeurd. Er zijn plannen om dit in de toekomst te doen. Ondertussen kan er een rudimentaire, onuitgegeven lijst worden nagekeken.

Het pad vrouwengeschiedenis is in België definitief ingeslagen maar het is nog lang niet platgetreden.

EINDNOTEN

- (1) Georges Duby en Michelle Perrot (eds.), *Geschiedenis van de vrouw*. Amsterdam : Agon. - ill. Françoise Thébaud (ed.), *DI. 5 : de twintigste eeuw*. Amsterdam : Agon, 1993, 627 p. : ill. Het 4de deel over de 19de eeuw (en de overige delen) bevat (helaas) geen Belgische bijdrage. De in 1991 verschenen studie onder redactie van Karen Offen, *Writing Women's History : international Perspectives*, Basingstoke : Macmillan, 1992, 552 p. beschrijft de beoefening van vrouwengeschiedenis in 20 landen. Voor Europa ontbreken enkel België en Finland.
- (2) Machteld De Metsenaere, Michel Huisseune, Micheline Scheys, *Met het gewicht van het verleden : enige resultaten van vrouwengeschiedenis in België*. In : Georges Duby en Michelle Perrot, *Op. cit.*, pp. 523-583
- (3) Leen Van Molle, *Overzicht van het lopend onderzoek over de nieuwste geschiedenis in België*. Brussel, BVNG, 1992. Slechts 5 van de 190 onderzoek(sters) gaven onderzoek op binnen het domein vrouwenstudies.
- (4) O.a. Centrum voor Vrouwenstudies (VUB, 1987), Groupe interdisciplinaire d'Etudes sur les femmes - GIEF (ULB, 1989), Rug-centrum voor genderstudies (RUG, 1991), Steunpunt Women's Studies (UIA-ULB, 1991-1995) en (LUC, 1995-1999), Groupe Etude

- Femmes - GEF (Université de Mons, 1992)
Zie ook : Mieke Van Nuland, *Vrouwenstudies in Vlaanderen*. In : Mieke van Nuland (red.), e.a., *Handboek voor vrouwenstudies : een leidraad voor onderzoek in Vlaanderen*, Antwerpen, Steunpunt Women's Studies, 1994, pp. 13-19
- (5) *Vrouwenstudies in Europa*, Sophia Nieuwsbrief, 2(1996)6, pp. 15.
 - (6) Voor het volledig programma zie : *Aanvullende studie vrouwenstudies : academiejaar 1995-1996*. [Antwerpen] : UIA, [1995]. - 30 p.
 - (7) Middeleeuwen en Ancien Regime wordt verzorgd door Thérèse de Hemptinne (RUG).
 - (8) Zie voor een voorstelling van Amazone : Wis Geysen, *Amazone, een huis voor vrouwen*. In : Brood en Rozen : Tijdschrift voor de Geschiedenis van Sociale Bewegingen, 1(1996)1, p. 60-61.
 - (9) Archiefcentrum voor Vrouwengeschiedenis (AVG), Middaglijstraat 10, 1030 Brussel. Tel. : 02/229.38.31
 - (10) Zie hierover : Paule Verbruggen, "Een vrouw, een stem" : een tentoonstelling over vrouw en kiesrecht. In : Brood en Rozen : Tijdschrift voor de Geschiedenis van Sociale Bewegingen, 1(1996)1, p. 61-63.
 - (11) Els Flour en Catherine Jacques, *Bronnen voor de geschiedenis van de vrouwenbeweging in België (1830-1993) - Répertoire des sources du féminisme en Belgique : répertoire d'archives (1830-1993)*, Brussel, Min. van Tewerkstelling en Arbeid, 1993, 339 p. Els Flour en Catherine Jacques, *Bronnen voor de vrouwengeschiedenis in België : dl. 2 Repertorium van de feministische en de vrouwenpers 1830-1994 - Répertoire des sources pour l'histoire des femmes en Belgique : répertoire de la presse féminine et féministe en Belgique*, Brussel, Min. van Tewerkstelling en Arbeid, 1995, 411 p. Ilse Gesquière, Catherine Jacques en Claudine Marisal, *Tien vrouwen in de politiek : de gemeenteraadsverkiezingen van 1921*, Brussel, Min. van Tewerkstelling en Arbeid, 1994, 217 p., ill.
 - (12) Zie Wis Geysen, *Vrouwen en Politiek*, In : AMSAB-Tijdingen, (1995), p. 28
 - (13) Het betreft de volgende periodes : Atlantis (Canada), Les Cahiers du Grif (België), Cahiers du féminisme (Frankrijk), Cahiers du GEDISS (Frankrijk) Chronique féministe (België), The European Journal of Women's Studies (Groot-Brittannië), Feminist Review (Groot-Brittannië), Feminist Studies (USA), Feminist Economics (USA), Gender and Society (USA), Journal of Women's History (USA), Lover (Nederland), Nouvelles questions féministes (Frankrijk), Projets féministes (Frankrijk), Recherches féministes (Canada), Sextant (België), Signs (USA), Tijdschrift voor Vrouwenstudies (Nederland), Verslagen van het RUG-Centrum voor genderstudies (België), Vrouwenraad (België), Women and Language (USA), Women's Studies International Forum (USA)
 - (14) Sophia Nieuwsbrief, 1(1995)2, pp. 17-32.
 - (15) Sextant : revue du Groupe interdisciplinaire d'Etudes sur les Femmes, Bruxelles, ULB, 1(1993)-
(16) In het laatste nummer, bij de voorstelling van de publicaties van de ULB plaatst het zichzelf onder de rubriek 'Histoire des femmes'. Sextant, 3(1995)4, pp. 186.
 - (17) Opgericht door Marie Popelin (de eerste vrouwelijke afgestudeerde in de rechten, Louis Franck en Isala van Diest (de eerste vrouwelijke arts). Hun eisen richtten zich voornamelijk op de juridische ongelijkheid van de vrouw.

- (18) Belgisch-Canadees colloquium georganiseerd door het 'Centre d'études canadiennes de l'ULB' op 8, 9 en 10 december 1993.
- (19) Over het ontstaan van RoSa zie het eerste deel van dit artikel : Denise De Weerd, *Hoe het begon*
- (20) Over het Centre Léonie La Fontaine zie het eerste deel van dit artikel : Denise De Weerd, *Hoe het begon*
- (21) Socialistische Vrouwen, Fabienne Bruyneel (sam.), *Catalogus SV-Documentatiecentrum (dd. 1/03/1996)*, Brussel : SV, 1996. - 198 p.
- (22) Het NVR-documentatiecentrum is ontstaan in 1985. Voor historiek zie het voorwoord : Ingeborg Van der Stighelen (eindred.) *Nederlandstalige Nationale Vrouwenraad : catalogus 1993*, Brussel, NVR, 1994, 237 p.
- (23) Machteld De Metsenaere, Micheline Scheys, Inge Van der Stighelen, *Publikaties over vrouwen in België : de databank van het Centrum voor Vrouwenstudies (VUB)*. In : Mieke Van Nuland (ed.), e.a., *Op. Cit.*, pp. 21-26.
- (24) Gusta Drenthe en Maria van der Sommen (samenst.), *Vrouwenthesaurus : lijst van gecontroleerde termen voor het ontsluiten van informatie over de positie van vrouwen en vrouwenstudies*. Amsterdam ; Utrecht : IIAV : AMSC, 1992, 223 p. Zie over het gebruik van de Vrouwenthesaurus in België : Caroline Claeys, *De vrouwenthesaurus : naar een uniforme, vrouwvriendelijke onderwerpsoverlijsting?* In : *Uitgelezen*, 1(1995)1, pp. 2-6. ; Machteld De Metsenaere, Micheline Scheys, Inge Van der Stighelen, *Op. Cit.*, pp. 21-26.
- (25) Marianne Boere, *Vrouwenthesaurus : supplement n°1*, verschenen november 1994
Vrouwenthesaurus : supplement n°2, verschenen november 1995
- (26) Margo Brouns, *Overzicht van de Archieven in het Internationaal Informatiecentrum en Archief voor de Vrouwenbeweging*, Amsterdam : IIAV, 1990
Voor de Belgische archieven in het IIAV zie : Els Flour en Catherine Jacques, *Bronnen voor de geschiedenis van de vrouwenbeweging in België (1830-1993) - Répertoire des sources du féminisme en Belgique : répertoire d'archives (1830-1993)*, Brussel, Min. Van Tewerkstelling en Arbeid, 1993, pp. 313-317.
- (27) *Lover : literatuuroverzicht over feminisme, cultuur en wetenschap*, Amsterdam : IIAV, 1(1973)1-
- (28) *Vrouwen Informatie Periodiek*. Amsterdam : IIAV, 1(1995)1-
Samensmelting van het vroegere Aanwinstenlijst en Knipselkrant
- (29) Els Kloek (sam.), e.a., *Vrouwengeschiedenis in het vaktijdschrift : een bibliografie van artikelen.*, Amsterdam : Historisch Seminarium van de UVA, 1991-1995, - 3 dln. (231, 76, 148 p.)
- (30) *Jaarboek voor Vrouwengeschiedenis* verschijnt jaarlijks sinds 1980. Oorspronkelijk uitgegeven door SUN, vanaf 1993 overgenomen door Stichting beheer IISG. De laatste jaren bevat elk nummer wetenschappelijke artikelen rond een thema. Bevat af een toe een Belgische bijdrage zoals recent het artikel van Eliane Gubin, *Sekse en oorlog*
- (31) Voor een volledig overzicht van de gebruikte tijdschriften zie : Els Kloek, (sam), e.a. *Op. Cit.*, dl. 1 : p. 26-27, dl. 2 : p. 13-14, dl. 3 : p. xi
- (32) Ook de meer klassieke bronnen als de Centrale Catalogus van België en de Belgische Bibliografie werden nagekeken. De selectie en becomingariëring gebeurde in samenwerking met Denise De Weerd.
Artikels werden niet opgenomen in dit overzicht.
- (33) Machteld De Metsenaere, Michel Huysseune, Micheline Scheys, *Op. Cit.*
Andere goede overzichten vinden we bij Luc Courtois, Jean Piroette et Françoise Rosart, *Une décennie d'histoire des femmes à l'époque contemporaine en Belgique (1980-1990)*. In : Id. (eds.), *Femmes et pouvoirs : flux et reflux de l'émancipation féminine depuis un siècle*, Louvain-La-Neuve : Collège Erasme, 1992, pp. 165-199 ; J. Eijt, *Women's History : the 'take off' of an important discipline : developments in the Netherlands and Belgium since 1985*. in : N.C.F. Van Sas en Els Witte (eds.), *Historical Research in the Low Countries*, Den Haag, Nederlands Historisch Genootschap, 1992, pp. 76-88
- (34) Hoewel we ons beperken tot monografieën willen we hier toch de bijdrage van Eliane Gubin, *Les courants féministes en Belgique in Laboratoires et reseux de diffusion des idées en Belgique (19e-20e siècles)*. en het themanummer van *Cahiers, Marxistes* : "Femmes histoire au tournant du siècle", (1993)191 vermelden
- (35) Mundaneum et Emillienne Brunfaut Fondation, *Un homme sur deux est une femme : regards sur le féminisme international - Every other man is a woman : looking at international feminism*. Tourinnes-la-Grosse : Ed. Louise Hélène France, 1995., 299 p. : ill.
- (36) Marie Denis et Suzanne Van Rokeghem, *Le féminisme est dans la rue (Belgique 1970-1975)*. Bruxelles, Pol-His, 1992, 235 p. (Pol-His : politique & histoire ; 10)
- (37) Renée Van Mechelen, *De meerderheid. Een minderheid : de vrouwenbeweging in Vlaanderen : feiten, herinneringen en bedenkingen omtrent de tweede golf*. Leuven, Van Halewijck
aangekondigd voor september 1996
- (38) Ludwine Soubry, *'t Is maar hoe je 't bekijkt : overpeinzingen over een vrouwenbeweging naar aanleiding van 25 jaar SVV-federatie Brugge-Oostende 1968-1993*. Gent : SVV-Brugge/Oostende, 1993, 78 p. : foto's
- (39) Monique Holvoet, *70 jaar vrouwengroep Jean Jaurès*. Gent, Vrouwengroep Jean Jaurès, 1996, 5 p. : ill.
- (40) Marijke Van Hemeldonck, *Een schip met acht zeilen : de ontnuchtering van een gedreven socialiste en feministe*, Groot-Bijgaarden : Scoop, 1995, 193 p.
- (41) Madeleine Jacquemotte-Thonnart, *Ma vie de militante*. Bruxelles : Université des Femmes, 1992-1995, 2dln. (224, 204 p.) : ill. (Vie de femmes; 4)
- (42) Lutgard De Bal en Marleen Smans, *Zes diepe borden : dochters van arbeiders vertellen*. Antwerpen, EPO, 1993, 152 p.
- (43) Diane De Keyzer, *"Madame est servie" : leven in dienst van adel en burgerij (1900-1995)*. Leuven, Van Halewijck, 1995, 375 p. : ill.
- (44) Denise De Weerd, *De vrouwen van de eerste wereldoorlog*. Gent, Stichting mens en cultuur, 1993, 303 p. : ill.
- (45) Eliane Gubin et Jean-Pierre Nandrin (eds.), *La ville et les femmes en Belgique : histoire et sociologie*. Bruxelles : FUSL, 1993, 209 p. (Travaux et recherches ; 28)
- (46) Chris De Stoop, Marie-Sylvie Dupont-Bouchat, Nanouche Heeren, e.a., *Van badhuis tot erosentrum : prostitutie en vrouwenhandel van de middeleeuwen tot heden*. Brussel : Algemeen Rijksarchief, [1995], 118 p. : ill.
- (47) Jan De Maeyer en Lies Van Rompay (reds.), *Upstairs downstairs : dienstpersoneel in Vlaanderen 1750-1995*. Gent ; Leuven : Provinciebestuur Oost-Vlaanderen : KADOC, 1996, 248 p. : ill. (Bijdragen Museum van de Vlaamse Sociale Strijd ; 13)

- (48) Els Witte, *Tussen experiment en correctief : de Belgische gemeentelijke kieswetgeving in relatie tot het nationale kiesstelsel*. In : De Gemeenteraadsverkiezingen en hun impact op de Belgische politiek (1890-1970). Brussel : Gemeentekrediet, 1994, pp. 13-105
- (49) Linda De Win, *De afwezige vrouw : de positie van de vrouw in de Belgische politiek*. Antwerpen : Standdaard, 1994, 47 p.
- (50) Ilse Gesquière, Catherine Jacques en Claudine Marisal, Op. Cit.
- (51) Jo de Leeuw et Hedwige Peemans-Poullet (eds.), *L'Extrême droit contre les femmes*. Bruxelles : Luc Pire : Charte 91 : Université des Femmes, 239 p. (Collection Politique)
- (52) Patricia Penn Hilden, *Women, Work and Politics : Belgium 1830-1914*. Oxford, Clarendon Press, 1993, 364 p.
- (53) Nele Bracke, O... die vrouwen! : visies op vrouwenarbeid : de standpunt van de Belgische Werkliedenpartij over de deelname van vrouwen aan het gedecentraliseerde productieproces 1880-1914. Gent : Nele Bracke, 1995, 242 p. - Licentiaatsverhandeling, UG
Zie hierover ook haar bijdrage in dit nummer.
- (54) Els Flour en Catherine Jacques, Op. Cit., 1995

APPENDIX : EEN SELECTIEVE BIBLIOGRAFIE

Vrouwenstudies algemeen

Mieke Van Haegendoren, *Vrouwenstudies : een overzicht*. In: *Miscellanea Denise De Weerd*. Brussel : Koninklijke Bibliotheek, 1993, pp. 219-227.

Mieke Van Nuland (ed.), *Handboek voor vrouwenstudies : een leidraad voor onderzoek in Vlaanderen*. Antwerpen, Steunpunt Women's Studies, 1994, 295 p.

Eliane Vogel-Polsky (ed.), *Manuel de ressources*. Bruxelles, Point d'Appui Womens's Studies, 1994, 224 p.

Vrouwenstudies in Europa. Sophia-Nieuwsbrief, 2(1996)6, 46 p.

Rosemarie Buikema en Anneke Smelik (red.), *Vrouwenstudies in de cultuurwetenschappen*. Muiderberg : Coutinho, 1993. - 251 p.

Margo Brouns, Mieke Verloof en Marianne Grünell (red.) *Vrouwenstudies in de jaren negentig : een kennismaking vanuit verschillende disciplines*. Muiderberg : Coutinho, 267 p.

Lopende periodieken uitgegeven door de vrouwendocumentatiecentra

Bulletin du Centre de documentation Léonie La Fontaine, Bruxelles, 1(1996)- Driemaandelijks aanwinsten overzicht van het documentatiecentrum van Université des Femmes

Catalogus, Brussel, NVR, 1(1994)- Jaarlijks overzicht van de publikaties verworven in het documentatiecentrum van de Nederlandstalige Vrouwenraad

Chronique Féministe : revue bimestrielle, Bruxelles, Université des Femmes, 1(1982)-

Uitgelezen : driemaandelijks attenderingsbulletin rond literatuur, Brussel, RoSa, 1(1995)-

Lopende periodieken uitgegeven door de verschillende universitaire centra voor vrouwenstudies

Newsletter, Steunpunt Women's studies/Point d'appui Women's Studies, Antwerpen, 1(1991)-

Rapporten en perspectieven omtrent vrouwenstudies, Brussel, VUBpress, 1(1988)-

Sextant : revue bisannuelle de Groupe Interdisciplinaire d'Etudes Femmes, Bruxelles, ULB, 1(1993)-

Verslagen van het RUG-Centrum voor genderstudies. Gent, RUG-centrum voor genderstudies, 1(1990)- Met in nummer 4 een artikel van Denise Deweerdt over bronnen voor vrouwen geschiedenis waarin zij het gebruik van niet traditioneel bronnenmateriaal toelicht

Sophia Nieuwsbrief - Bulletin. Brussel, Sophia, 1(1995)- Driemaandelijks nieuwsbrief van het coördinatie netwerk voor vrouwenstudies in België

Lopende periodieken vanuit de vrouwenbeweging

Inkijk : blad van de Socialistische Vrouwen. Brussel, SV, 1(1992)-

Schoppenvrouw, Berchem : Schoppenvrouw, 1(1978)-

Het oudste (nog) bestaande Belgisch feministisch tijdschrift *De Stem der Vrouw*. Brussel, SVV, 1(1900)-

Jaarboek van de vrouw : de situatie van de vrouw in Vlaanderen, Leuven, Garant, 1(1993)-

Vanaf 1995 wordt jaarlijks één thema behandeld

Vrouwenraad, Brussel, NVR, 1(1974)-

Zij aan zij : vrouwenkrant. Brussel, Ministerie van Gelijke Kansenbeleid, 1(1995)-

Informatiebronnen

Gudmunder Alfredson & Katarina Tomasevski (eds.) *A thematic guide to documents on the human rights of women*. The Hague : Martinus Nijhoff, 1995 - 434 p.

Els Flour en Catherine Jacques, *Bronnen voor de geschiedenis van de vrouwenbeweging in België (1830-1993) - Répertoire des sources du féminisme en Belgique : répertoire d'archives (1830-1993)*. Brussel, Min. Van Tewerkstelling en Arbeid, 1993, 339 p.

Els Flour en Catherine Jacques, *Bronnen voor de vrouwen geschiedenis in België : dl. 2 Repertorium van de feministische en de vrouwenpers 1830-1994 - Répertoire des sources pour l'histoire des femmes en Belgique : répertoire de la presse féminine et féministe en Belgique*. Brussel, Min. van Tewerkstelling en Arbeid, 1995, 411 p.

Université des femmes, Bruxelles : répertoire francophone d'adresses pour les femmes. Bruxelles, Université des femmes, 1994. - 60 p.

Brigitte Yvon-Deyme, Collete Galland, Françoise Pujol, *Répertoire des centres de ressources documentaires femmes dans les pays francophones*. Paris : La Documentation française, 1994. - 212 p.